

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

DOI 10.31558/2519-2949.2025.2.1

УДК 329.3:32.019.5

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3922-7619>

Чальцева О. М., Донецький національний університет імені Василя Стуса

ОПЕРАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ
У СУЧАСНИХ КОМПАРАТИВНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Інститут політичної партії є фундаментальним елементом політичної системи практично кожної країни світу, незалежно від політичного режиму чи характеру владних відносин в державі. У політичних системах партії відіграють важливу роль у легітимації політичної влади, артикуляції інтересів, мобілізації виборців та відтворенні політичної еліти. Водночас ефективність, стабільність і довготривала життєздатність політичних партій значною мірою визначаються ступенем їх інституціоналізації. Саме тому в статті здійснено спробу осмислити інституціоналізацію політичної партії як ключову змінну в порівняльних дослідженнях. Інституціоналізація політичних партій розглядається як складний, багатовимірний процес, що охоплює не лише формальне закріплення організаційної структури партії, а й ефективність її функцій, здатність до адаптації в динамічному політичному середовищі, а також легітимність у очах суспільства. Такий підхід дозволяє не лише оцінити глибину політичного вкорінення партії, а й проаналізувати її роль як стабілізуючого або деструктивного чинника в політичній системі. У статті обґрунтовується, що інституціоналізація може розглядатися як змінна, яка виступає як у ролі залежної (визначеної політичними, соціальними та інституційними умовами), так і незалежної (впливаючої на політичну стабільність, виборчу поведінку, легітимність політичного режиму тощо). Особливу увагу в дослідженні приділено характеристиці системи критеріїв та підкритеріїв інституціоналізації політичних партій, яка може бути застосована у компаративному аналізі як демократичних, так і авторитарних політичних систем. До таких критеріїв віднесено: нормативно-правовий (відповідність діяльності партії законодавчому полю), структурно-організаційний (наявність чіткої внутрішньої структури, процедур прийняття рішень), функціональний (ефективність виконання представницької, мобілізаційної та контрольної функцій), фінансовий (прозорість джерел фінансування, відповідність законодавчим вимогам), ідеологічний (стійкість ідеологічної ідентичності, наявність програмних документів). Крім того, запропоновано враховувати додаткові критерії, зокрема комунікативний (взаємодія з виборцями та ЗМІ) й етнопатрістичний (політика щодо національних меншин, участь у регіональній політиці), релігійний, гендерний тощо.

Ключові слова: демократія, держава, законодавство, політичний інститут, інституціоналізація, конституціоналізація, партійна система, політична партія, політичний режим, політична система, публічні актори.

Постановка проблеми. Інститут політична партія від моменту своєї появи і до сьогоднішнього дня як один з головних акторів публічного поля еволюціонував, набував нових рис і функцій. В сучасних умовах політична партія переживає певну трансформацію, адаптуючись до сучасних трендів політики, нових управлінських практик в державах, режимних змін, цифровізації та ін. У зв'язку з цим з'являються нові типи цього інституту, відбувається зміна його диспозицій в політичному просторі, ускладнюються передвиборчі технології, вибудовується нова конструкція взаємодії з громадськістю і державою, оновлюється законодавча база, тому інтерес до нього науковців у сфері політичних, юридичних, управлінських наук є, безперечно, об'єктивним з наукової точки зору.

Особливо глибоке аналітичне вивчення інституту політичної партії здійснюється компаративістами. Саме в межах порівняльних досліджень було запропоновано низку класифікацій та типологій політичних партій, які дозволяють оцінити їх інституційну специфіку, місце в політичній

системі та ступінь впливу на процес ухвалення політичних рішень. Компаративний метод також охоплює аналіз типів партійних систем, механізмів формування парламентських коаліцій, а також моделей взаємодії партій з електоратом і державними інституціями.

Компаративний аналіз інституціоналізації політичних партій у різних типах політичних систем включає вивчення декількох ключових вимірів: юридичне визнання політичних партій як інституту публічного процесу (процедури реєстрації, нормативно визначені критерії діяльності, вимоги до звітності та підзвітності; фінансування політичних партій (питання державного та приватного фінансування, прозорості бюджетів, регламентації витрат, а також механізмів зовнішнього та внутрішнього контролю); участь у виборчих процесах (законодавчо визначені умови участі у виборах, виборчі квоти, обмеження, переваги); взаємодія з державними інституціями (участь партій у формуванні органів державної влади, роль у законодавчому процесі, а також вплив на виконавчу вертикаль); комунікація і взаємодія з громадянським суспільством (партії розглядаються як канали вираження суспільних інтересів або, навпаки, як інститути, що використовують ці інтереси задля досягнення власних політичних цілей).

Такий комплексний аналіз дозволяє не лише ідентифікувати ступінь розвиненості партій як політичних інститутів, а й визначити закономірності їхнього функціонування в демократичних, перехідних та авторитарних політичних режимах.

Ступінь наукової розробки проблеми. Політичні партії вже не один десяток років являються предметом наукових розвідок як в закордонних, так і у вітчизняних дослідженнях. У ХХ ст. у зв'язку зі зміною ролі політичної партії в сучасних політичних системах, з'явилась велика кількість робіт, які були присвячені цьому інституту. Аналіз інституціональної змінної в сучасних дослідженнях політичної партії в умовах функціонального і статусного оновлення цього інституту було представлено в роботах таких авторів як: М. Острогорський, М. Дюверже, Дж. Сарторі, О. Кіркхаймер, І. ван Бізен, Д. Барнс, І. Бадж, Х. Кеман, Р. Роуз, П. Девіс, Д. Клінгеманн, Р. Хофферберт, М. Нагаяма, С. Рід, А. Панеб'янко, К. Бенуа, М. Лейвер, М.Лааксо, Р. Таагепер та інші.

Нормативно-правовий аспект інституціоналізації був розглянутий в роботах Р. Катц, П. Мейера, М. Катц, К. Джанди, С. Бірч та ін. Зокрема, Р. Катц і П. Мейер розробили концепцію "партій як державних інститутів". К. Джанда досліджував правове регулювання партійних систем і їх вплив на політичну стабільність політичної системи. С. Бірч вивчала правове регулювання політичного фінансування та його вплив на розвиток демократичних процесів. М. Катц спеціалізувався на аналізі виборчого права і його впливу на партійні системи.

На сучасному етапі розвитку політичної науки постає об'єктивна необхідність оновлення теоретичного осмислення інституціоналізації партійної системи (PSI), що зумовлено як практичними трансформаціями демократичних режимів, так і теоретичною еволюцією у сфері компаративістики. Традиційні концепції інституціоналізації, які формувались переважно в межах нормативно-стабілізаційного підходу (зокрема у працях С. Майнварінга, Р. Майна, П. Моргана), акцентували увагу переважно на стабільності партійного поля, збереженні електоральної структури, повторюваності коаліційних конфігурацій тощо. Однак в умовах посиленої поляризації, фрагментації політичного простору та зростання популізму цього вже недостатньо для пояснення реальної функціональності та життєздатності партійної системи. У цьому контексті актуалізується повернення до класичного розуміння інституціоналізації як процесу, що передбачає не лише стабільність, але й адаптивність (за С. Гантінгтоном) — здатність системи відповідати на нові соціальні виклики, інтегрувати нові акторські вимоги, зберігаючи легітимність та ефективність. Цей підхід у новітніх дослідженнях (зокрема П. Родрігес та Р. Розенблатт) значно розширюється за рахунок категорій інклюзивності, відкритого доступу до політики та інституційної гнучкості, що запозичено з теорії соціальних порядків С. Норта, Дж. Уолліса, С. Вебба, Б. Вайнгаста.

Таким чином, необхідність оновлення критеріїв оцінки PSI полягає в тому, що вони повинні не лише фіксувати рівень усталеності системи, але й оцінювати: наявність і доступність каналів для нових політичних акторів; спроможність партій адаптувати програми відповідно до змін у суспільстві; ступінь залучення нових груп виборців і мобілізації суспільної підтримки; ефективність артикуляції інтересів через партійні механізми.

Українські дослідники також внесли свій вклад у вивчення політичних партій, особливо в перехідних системах, в тому числі на прикладі вітчизняної партійної історії: Т. Бевз, Г. Зеленько, Т. Кузьо, М. Лешанич, А. Мелешевич, І. Монолатій, Ю. Остапеч, М. Палінчак, О. Стойко, Ю. Шведа та інші. Ю. Шведа у своїх дослідженнях розглядав проблеми становлення політичних партій та перетворення їх у повноцінний політичний інститут. І. Монолатій аналізував етапи розвитку

політичних партій, їх функції та типології. Співавтори монографії “Особливості процесу інституціоналізації політичних партій і партійної системи України в умовах демократичного транзиту” М. Палінчак, Ю. Остапець та М. Лешанич досліджували інституціоналізацію політичних партій в Україні, визначали проблеми української партійної системи. О. Литвиненко аналізував особливості функціонування українських політичних партій як акторів політичного ринку, базуючись на теорії раціонального вибору, розглядаючи сутність та принципи їх діяльності. Ю. Якименко досліджував динаміку та чинники змін партійної системи України, зокрема вплив воєнного фактору на політичний ландшафт країни.

У дослідженні законодавчих аспектів політичних партій в Україні брали участь такі науковці як: О. Костенко, В. Кампо, М. Мельник, О. Рябченко, С. Рябов та інші. Основні теми, які аналізували представлені вчені це: законодавче регулювання фінансування політичних партій, правова основа реєстрації та діяльності партій, конституціоналізація інституту партії, законодавче регулювання діяльності антиконституційних політичних утворень, виборчі системи та їх вплив на розвиток партійної системи, прозорість та відповідальність партій перед законом та багато інших проблем. Завдяки цим дослідженням в Україні було закладено основи української партології як автономного напрямку політологічної науки.

Отже, праці вищезгаданих і багатьох інших дослідників були присвячені аналізу еволюції, функціонального призначення та впливу партій як інститутів на політичні процеси, що зумовило формування підґрунтя для подальших порівняльних досліджень і окреслило низку ключових критеріїв та індикаторів, які традиційно використовувалися для оцінювання діяльності політичних партій, особливо в умовах перехідного періоду.

Однак, трансформаційна динаміка сучасного політичного простору — як на національному, так і на глобальному рівнях — зумовлює необхідність оновлення теоретичного та уточнення критеріального інструментарію для пояснення зміни функціональних характеристик цього політичного інституту. Політична партія в сучасний політичний період зазнає сутнісних змін, як у структурному, так і у змістовному сенсі, а саме: трансформуються її функції, структура, роль у представництві суспільних інтересів і механізми політичної мобілізації, положення в політичній системі та інше. З огляду на ці зміни виникає об’єктивна потреба в систематизації та переосмисленні раніше запропонованих критеріїв інституціоналізації політичних партій з метою розробки сучасного, адаптованого до нових політичних реалій, методичного інструментарію для можливості здійснення якісний порівняльних досліджень даного інституту. У цьому контексті акцент переноситься на створення уніфікованої системи критеріїв і підкритеріїв, яка б дозволяла адекватно оцінювати ступінь інституціоналізації політичних партій незалежно від типу політичного режиму чи національного політико-управлінського контексту. Такий підхід сприятиме формуванню більш надійної аналітичної бази для подальших емпіричних компаративних досліджень, які сприятимуть появі нових пояснювальних теорій, які розкриватимуть специфічні особливості розвитку політичних партій в національних системах і уточненню та корегуванню класифікацій і типологічних конструкцій цього інституту.

Метою статті є визначення сутності інституціоналізації політичної партії в умовах її функціонального і статусного оновлення в сучасному політичному просторі як ключової змінної у порівняльних дослідженнях.

Поставлена мета передбачає надзвичайно широкий аналітичний горизонт, безліч гіпотетичних припущень і майбутніх емпіричних досліджень. Очевидно, що в межах однієї наукової статті детально розкрити всю повноту цього складного питання, особливо у порівняльному вимірі, не є цілком можливим. З огляду на це, у статті зроблено спробу розв’язати більш конкретно, проте концептуально важливе завдання — розробити універсальну систему критеріїв і підкритеріїв змінної «інституціоналізація політичної партії». Ця спроба є принципово значущою, оскільки спрямована на оновлення методичного інструментарію, який розширить можливості застосування змінної «інституціоналізація» до аналізу політичної партії у будь-якому політичному режимі, де цей інститут функціонує як складова політичної системи — незалежно від рівня демократичності, відкритості чи конкурентності.

Інституціоналізація політичної партії як змінна має значний евристичний потенціал у сфері політологічних і особливо компаративних досліджень. Вона може виступати як незалежна змінна — у контексті вивчення впливу рівня інституціоналізації на життєздатність партій, ефективність їх діяльності, здатність до адаптації, політичну стабільність і легітимність у суспільстві; так і залежною змінною — з огляду на те, як внутрішні й зовнішні чинники (тип політичного режиму, виборча

система, роль ЗМІ, вплив громадянського суспільства тощо) визначають глибину та якість інституціоналізації партії в конкретному режимному середовищі.

Таким чином, стаття виконує подвійне завдання: з одного боку, вона обґрунтовує можливість включення інституціоналізації як змінної у порівняльний аналіз, а з іншого — закладає методичне підґрунтя для подальших емпіричних компаративних досліджень у різних режимних контекстах за допомогою запропонованих критеріїв та індикаторів.

Виклад основного матеріалу. Визначення інституціоналізації політичної партії є у політичній науці дискусійним і знаходиться як і сам інститут в процесі перманентного еволюційного оновлення. Оскільки формування інституту політичної партії відбувалось під впливом історичного розвитку суспільства і розширенням виборчих прав громадян, тому включення в дослідження інституціональної змінної було органічним продовженням контекстуальних політичних процесів в державах. На думку української дослідниці О. Стойко, законодавча реформа, яка надала в державі в кінці XIX - на початку XX ст. право голосу цілій низці соціальних груп, сприяла появі масових партій, що вступили у конкуренцію за голоси виборців зі старими елітними партіями [6]. З цього часу професіоналізація політичної діяльності, зростання значення політичних партій при прийнятті суспільно значущих рішень, сприяло системному функціональному оновленню інституту, що відбивалось на зміні законодавства.

Після другої світової війни активно почався процес інституціоналізації політичних партій, який можна трактувати як перетворення їх із звичайної асоціації в повноцінний конституційно-правовий інститут [1].

З 60-70-х рр. XX ст. всі класичні теорії партології розглядали діяльність інституту партії в демократичних системах за віссю «громадянське суспільство – партія – держава», де аналізувалися диспозиції акторів і їх зв'язки в умовах формування влади й партійної демократії. В цей час спостерігалась активізація досліджень, які ставели на меті типологізацію політичних партій. Так, були представлені в науці такі типи як: виборчі (Дж. Сарторі), всеохватні (О. Киркхаймер), гібридні та ін.

Поступово до 90-рр. XX ст., перетворюючись на інститут професійних політиків, які борються за владу, використовуючи інтереси суспільства в своїх цілях, партії трансформувались в новий тип, який дослідники Р. Кац і П. Мейр назвали «картельним» [23]. У зв'язку з картелізацією партій почалось оновлення інституту партії у політичних системах за наступними напрямками: 1) визначення місця та ролі політичних партій у суспільстві та державі; 2) порядок створення та розпуску політичних партій; 3) забезпечення ефективної участі у виборчих процесах; 4) фінансування політичних партій [6].

Отже, систематичне оновлення політичної партії відбилось і на науковому обґрунтуванні інституціоналізації цього політичного актора в політичній науці, який визначається як процес зміцнення партійних структур, стабілізації їх внутрішніх механізмів та закріплення ролі партії в політичній системі. У науковій літературі партійну інституціоналізацію розглядають як процес консолідації партії, що проявляється у двох ключових внутрішніх вимірах: рутинізації як структурному аспекті, що базується на формалізованих процедурах і сталих відносинах між партією та її прибічниками, та вливанні цінностей — емоційному компоненті, який визначає ступінь ідентифікації та лояльності послідовників до партії [2, 7]. При цьому інституціоналізація, на думку партолога А. Панеб'янка не обмежується лише організаційною розбудовою; ключову роль відіграє стратегія партійної еліти, яка шляхом інвестицій у відповідні організаційні структури і практики може як сприяти зміцненню інституційних зв'язків, так і послаблювати їх [28]. Отже, інституціоналізація вимагає не лише організаційної сталості, але й ціннісної інтеграції, що забезпечує довготривалу легітимність та життєздатність партії. Такий підхід розширює розуміння інституціоналізації як багаторівневого і багатоскладового процесу [28].

Аналіз компаративних досліджень політичних партій дозволив визначити наступні критерії її інституціоналізації, які найчастіше використовуються авторами, а саме: нормативно-правовий, структурно-організаційний, функціональний, фінансовий, релігійний, ідеологічний, гендерний, етнонаціональний, що дозволяє здійснювати комплексний аналіз стану цього інституту у різних національних контекстах. Застосування цих критеріїв є важливим для виявлення рівня стабільності партій, їх здатності до ефективної участі у політичному процесі, адаптації до нових викликів і забезпечення зв'язку з громадянським суспільством [2].

Нормативно-правовий критерій інституціоналізації є одним з ключових у компаративних дослідженнях політичних партій, оскільки саме правова інституціоналізація визначає їх легальні можливості функціонування в політичній системі, ступінь їх інтеграції в державний управлінський процес та здатність впливати на прийняття політичних рішень. Цей критерій дозволяє оцінити якісний

рівень інституціоналізації партії, а саме наскільки ефективно законодавство регулює діяльність цього політичного інституту, визначає його права, обов'язки та повноваження, а також створює умови для рівної конкуренції між політичними акторами в системі.

На думку українського дослідника О. Шаповала, під інституціоналізацією політичних партій слід розуміти процес перетворення звичайних асоціацій громадян у повноцінний конституційно-правовий інститут. Інституціоналізація політичних партій, на його переконання, включає правову та політичну складові [9].

В своєму дослідженні вищезгадана О. Стойко звернула увагу на парадокс, пов'язаний з правовим регулюванням діяльності політичних партій в сучасних умовах: «Законодавство приймається членами парламенту, які, залежно від виборчої системи, швидше за все є членами певних політичних партій. Відповідно, виникає небезпека «картелізації» і монополізації партійної системи в результаті консервації поточної ситуації або створення перешкод для появи нових гравців» [6].

Оскільки нормативно-правовий критерій є досить багатоаспектним, логічно включити для його розгляду відповідні підкритерії, а саме: конституціоналізація, правова інституціоналізація, рівень відповідності національного законодавства міжнародним стандартам, правова регламентація фінансування політичних партій, функціональна діяльність партій у виборчих процесах, рівень обмежень діяльності за порушення законодавства.

У дослідженнях партологів існують деякі розбіжності в термінологічному інструментарії відносно правової інституціоналізації партії, це стосується таких категорій як: «правова регламентація», «конституціоналізація політичної партії», «правова інституціоналізація».

Нормативно-правова регламентація партій здійснюється шляхом конституціоналізації (закріплення ролі і функцій у тексті конституції) та правової інституціоналізації (прийняття спеціального закону, удосконалення виборчого законодавства, регламентування діяльності депутатів регламентом законодавчого органу та ін.)

Під правовою інституціоналізацією політичних партій слід розуміти регламентацію їх діяльності за допомогою правових норм, визнання їх конституційних функцій у рамках існуючої політичної системи, регулювання за допомогою права цілого комплексу відносин, пов'язаних зі створенням та діяльністю партій.

Такої ж думки дотримується дослідник О. Шаповалов, який вважає, що правова інституціоналізація, у свою чергу, поділяється на конституційну та законодавчу [9].

Конституційна інституціоналізація передбачає нормативне закріплення базових засад функціонування політичних партій безпосередньо в тексті конституції як акта найвищої юридичної сили. Йдеться, зокрема, про визначення правового статусу партій як інституцій, що забезпечують політичну артикуляцію та агрегування інтересів, їхню роль у формуванні державної політики, а також гарантії свободи об'єднання громадян у політичні партії. Показовим прикладом є стаття 6 Конституції Іспанії 1978 року, яка визначає політичні партії як основний інструмент політичної волі громадян та засіб участі в демократичному житті країни. Або, наприклад, ст.21 Основного закону ФРН, де партія визначається як орган формування політичної волі народу.

Законодавча інституціоналізація, у свою чергу, реалізується через прийняття спеціального партійного законодавства, що конкретизує положення конституції та встановлює детальні правові режими функціонування партій. Це охоплює регламентацію порядку створення, реєстрації та припинення діяльності партій, визначення організаційної структури, процедур внутрішньопартійної демократії, фінансування та звітності, а також механізмів державного нагляду й контролю. У цьому контексті слід виокремити низку нормативно-правових актів, що стали еталонними у правовій інституціоналізації партій: Закон ФРН про політичні партії (1967 р.), Закон Фінляндії про політичні партії (1969 р.), Закон України про політичні партії в Україні (2001 р.), Закон Казахстану о політичних партіях (2002 р.). В деяких країнах були прийняті закони, які регулювали окремі аспекти діяльності партій: в Японії Закон, який регламентує фінансування політичних партій та політичних діячів (1948), у США Закон про фінансування виборчих кампаній (1974 р.), у Франції Закон про фінансування політичного життя (1988 р.) тощо (див. табл. 1).

Конституціоналізація, тобто включення у конституцію основних принципів статусу політичних партій, і законодавчої інституціоналізації, у результаті якої правове становище цього інституту визначається законом досить детально. На думку української дослідниці К. Песоцької, «конституція закладає основу для діяльності політичних партій як представницького інституту, адже цей нормативно-правовий акт не тільки встановлює юридичний «каркас» для функціонування політичних партій, але й визначає принципи їх діяльності та співіснування з іншими соціальними інститутами» [5].

Таблиця 1

Законодавча інституціоналізація політичних партій

Країна	Назва закону	Рік ухвалення	Ключові елементи регулювання
Японія	Political Funds Control Act	1948	Контроль за фінансами партій та політиків, обмеження пожертв
Індія	Representation of the People Act	1951	Реєстрація, вибори, статус партій, регламент виборчої діяльності
ФРН	Закон про політичні партії	1967	Правовий статус партій, внутрішньопартійна демократія, фінансування, державне регулювання
Фінляндія	Закон про політичні партії	1969	Реєстрація, фінансова звітність, державне фінансування
США	Federal Election Campaign Act	1974	Регулювання фінансування кампаній, створення Federal Election Commission
Грузія	Organic Law on Political Unions of Citizens	1997	Реєстрація, функції партій, державна підтримка, відповідальність
Польща	Ustawa o partiach politycznych	1997	Створення, фінансування, публічна звітність, контроль державних органів
Бразилія	Lei dos Partidos Políticos	1995	Статус, функції партій, державне фінансування, відповідальність
Канада	Canada Elections Act	2000	Реєстрація, фінансування, виборчі витрати, облік і прозорість
Україна	Закон "Про політичні партії в Україні"	2001	Створення, реєстрація, внутрішня структура, фінансування, ліквідація
Іспанія	Ley Orgánica 6/2002 de Partidos Políticos	2002	Статус партій, внутрішня демократія, заборона екстремізму, фінансова звітність
Казахстан	Закон "О політичних партіях"	2002	Створення, вимоги до чисельності, обмеження щодо діяльності, звітність
Франція	Закон про фінансування політичного життя	1988 (із змінами до 2000-х)	Прозорість фінансування, обмеження внесків, державне субсидування

Хоча політичні партії як інститути з'явилися ще в середньовіччі і протягом століть формували свою інституційну основу, правовий статус вони отримали лише в другій третині ХХ століття. Першими цей процес ініціювали авторитарні країни, більшість яких були диктатурами, де інститути партій (зокрема правлячих партій) були легалізовані як основні політичні актори з особливим статусом, передусім для участі у виборах (наприклад, Південна Корея — 1972 рік).

Законодавче закріплення в транзитних і демократичних системах партія отримала у зв'язку із виборчим процесом, який був пов'язаний зі зміною внутрішньополітичних обставин. Як правило цей процес відбувався після відмови/падіння диктатур в середині систем (Португалія, Іспанія), або після виходу їх із під впливу зовнішньої системи (пострадянські країни Східної Європи після звільнення від контролю СРСР). Так, наприклад, у законодавстві багатьох країн світу інститут "політична партія" вперше з'явився в 1967 р. – Німеччині, в 1969 р. – Фінляндії, в 1974 р. – Португалії, в 1978 р. – Іспанії, в 1975 р. – Австралії, в 1989 р. – Угорщині, в 1990 р. – Болгарії і Польщі, в 1993 р. – Словаччині, Чехії і Хорватії, в 2001 р. – Україні, в 2006 р. – Латвії, в 2009 р. – Сербії.

В багатьох демократичних країнах на конституційному рівні статус політичних партій до сих пір є не до кінця визначеним, а в деяких їх оформлення відбулось порівняно не так давно: в 1998 р. у Великобританії, в 2005 р. у Норвегії і Італії, в 2007 р. в Ісландії, в 2013 р. у Нідерландах.

Таким чином, законодавча інституціоналізація, включає спеціальні закони щодо політичної партії, а саме: юридичне регулювання створення, реєстрації, легітимація політичної партії — умови, за яких політичні партії можуть офіційно функціонувати, визначаючи їхній статус як суб'єкта політичного процесу. Для компаративістів партологів важливо враховувати індикатори реєстрації

політичних партій (мінімальна кількість членів, підписний лист (кількість підписів громадян для реєстрації), засновники (громадяни певного віку чи статусу); юридична легітимність: відповідність статуту законодавству, прозорість фінансування.

– Рівень відповідності національного законодавства міжнародним стандартам, таким як рекомендації Венеційської комісії або резолюції Ради Європи. Також особливу увагу слід приділити кейсам змін законодавства в умовах кризи чи війни, як це відбувається, наприклад, в Україні. Таке дослідження дає можливість не лише ідентифікувати проблеми, але й запропонувати механізми вдосконалення правової бази для посилення ефективності політичних партій як інструменту демократичного управління;

– Правова регламентація фінансування політичних партій — механізми державного фінансування або контролю за приватними пожертвами, що впливає на їх прозорість і незалежність. У даному підкритерії слід виокремити наступні індикатори: джерела фінансування: законність отримання коштів (заборона анонімних чи іноземних пожертв), максимальні суми донатів від фізичних і юридичних осіб; фінансова звітність: щорічне подання фінансових звітів, внутрішній і зовнішній аудит діяльності партії.

– Функціональна діяльність партій у виборчих процесах — законодавче визначення процедур висунування кандидатів, участі у виборах та виборчих кампаніях. Індикаторами тут можуть бути наступні: регулярність участі у виборах як обов'язкова умова збереження статусу, порогові вимоги до результатів виборів (наприклад, подолання мінімального виборчого бар'єру). Для демократичних систем важливо враховувати також внутрішньопартійні правила взаємодії: вимоги до демократичної процедури обрання лідерів, регулярність проведення з'їздів або конференцій. Інституційні можливості в парламенті та інших органах влади — юридично закріплені функції партій у законодавчому процесі, формуванні уряду чи представництві інтересів виборців, формуванні коаліцій, парламентських груп, фракцій. Наприклад для емпіричної перевірки цього індикатору політологи Марко Лааксо та Рейн Таагепер вважали за доцільним використовувати концепцію ефективної кількості політичних партій, яка використовується для визначення числа партій, які реально впливають на політичний процес у парламенті. Цей показник враховує не лише кількість партій, але й їхній відносний вплив, вимірюваний часткою місць у парламенті або відсотком отриманих голосів на виборах [7].

– Рівень обмежень діяльності за порушення законодавства — встановлення меж або заборон для партій, наприклад, за екстремістськими чи антиконституційними ознаками їх програм, які можуть включати підкритерії, спрямовані на забезпечення відповідності цих інститутів демократичним принципам, захисту державного ладу та недопущення підриву громадського порядку, а саме: відповідність Конституції та законодавству: заборона пропагування ідей, що суперечать конституційним засадам держави (наприклад, підрив територіальної цілісності, суверенітету); вимога до програм і статутів партій не містити положень, які закликають до зміни конституційного ладу насильницьким шляхом. Так, наприклад партологи І. Бізен і Ф. Моленар у своїх дослідженнях юридичних моделей регулювання партій у післявоєнній Європі відзначають, що конституційне регулювання політичних партій включає обмеження прав політичних акторів, особливо у країнах зі слабкою основою конституційної демократії [11].

Заборона екстремізму та дискримінації: заборона на пропаганду насильства, ненависті чи дискримінації за расовою, етнічною, релігійною чи іншою ознакою, перевірка на наявність зв'язків партії з екстремістськими організаціями або особами. Фінансування та джерела підтримки: заборона фінансування партій з нелегальних або непрозорих джерел, зокрема від екстремістських угруповань або іноземних держав, які можуть порушувати суверенітет, контроль за джерелами фінансування, щоб уникнути підривної діяльності. Ідеологічні межі: заборона пропаганди тоталітарних ідеологій (нацизму, фашизму, сталінізму тощо), вимога відмови від програмних положень, які закликають до порушення прав людини чи утисків будь-яких груп населення. Оцінка програм і публічних заяв: моніторинг публічних виступів і матеріалів партії на предмет відповідності демократичним стандартам і нормам законодавства, заборона публічного заклику до повалення влади, захоплення державних установ або інших антиконституційних дій. Санкції за порушення: попередження від державних органів за діяльність, що суперечить закону, тимчасова або повна заборона діяльності партії за рішенням суду в разі виявлення антиконституційних або екстремістських елементів.

Так, наприклад, у дослідженні А. К. Борна екстремістські партії, спрямовані проти певних соціальних груп за ознаками раси, релігії або етнічності, заохочують мову ворожнечі та дискримінацію [13]. Заборона, на його думку, є інструментом захисту базових прав і свобод цих

категорій населення. Тобто, мова йде про особливості сучасного стану політичних демократичних систем, які, таким чином, будують лінію захисту від зовнішніх і внутрішніх загроз та ерозії демократичних базових принципів і інститутів.

Інший ракурс представили у своїх роботах Ф. Касаль Бертóа та А. Боурн, використовуючи даний критерій у своєму компаративному дослідженні, вони проаналізували правові практики заборони партій у Німеччині, Іспанії та Туреччині, демонструючи, як регуляція сприяє стабілізації партійної системи, але водночас породжує небезпеку репресивного застосування проти політичних опонентів [14]. Італійський дослідник Д. Капоччіа, аналізуючи концепцію «войовничої демократії» (*militant democracy*), довів, що заборона партій з екстремістською ідеологією потрібно обґрунтована: для захисту демократії, громадянських прав уразливих груп та державної безпеки. Він пояснює, що використання войовничої демократії можливе лише в умовах суттєвих загроз, коли інші демократичні інститути виявляються надто слабкими для протидії екстремізму. Він також підкреслює, що такі обмеження мають бути правово обґрунтованими, прозорими та обмеженими у часі – інакше вони можуть спричинити недемократичне консолідування влади та відхід від правової культури [15].

Отже, нормативно-правовий критерій процесу інституціоналізації, дозволить за допомогою запропонованих підкритеріїв та індикаторів робити якісні компаративні дослідження, які будуть сприяти можливості глибше зрозуміти взаємозв'язок між правовою основою партійної діяльності та її реальним впливом на державне управління в сучасних політичних системах.

Наступний критерій інституціональної змінної політичної партії – це структурно-функціональний, який визначає її здатність функціонувати в довгостроковій перспективі, зберігаючи цілісність, організаційну ефективність та кадрову сталість. Цей універсальний критерій можна розбити на три основні підкритерії: тривалість існування партії, організаційна розгалуженість, кадрова сталість. Кожен підкритерій є окремим напрямком у партології і має власне теоретичне і емпіричне підґрунтя.

Так, підкритерій тривалість існування партії, визначає її стабільність у темпоральному вимірі та рівень її емерджентності та адаптивності: термін існування партії, наявність періодів розпаду, злиття чи відновлення; участь у виборах протягом декількох циклів: періодичність і безперервність участі у виборах, кількість виборчих циклів, у яких партія представлена; здатність до адаптації в політичній системі: змінюваність ідеологічного або програмного наповнення, адаптація після політичних криз або змін режиму. Показовими компаративними дослідженнями де використовувався цей підкритерій є роботи: Г. Голосова, Р. Пінейро Родрігеса, Ф. Розенблатта та ін. Так, Г. Голосов на основі моделі пропорційних ризиків Кокса проаналізував виживання 162 партійних систем з 1792 по 2009 рік. Він довів, що системи з близькою конкуренцією між провідними партіями мають більшу ймовірність довготривалого існування [20]. Р. Пінейро Родрігес та Ф. Розенблатт порівнювали 18 латиноамериканських партійних систем і запропонували нову концепцію інституціоналізації, яка, на їх думку, підкреслює здатність партійних систем адаптуватися до змін. Вони використовують середній вік партій як індикатор стабільності [31].

Організаційна розгалуженість: партійна інфраструктура, її географічне поширення та функціональна структура; розгалуженість місцевих осередків: кількість та активність регіональних представництв; рівень впливу (загальнонаціональний, регіональний, місцевий); внутрішня структура партії: наявність чітко визначених керівних органів (з'їзд, центральний комітет, фракції тощо), функціонування внутрішньопартійної демократії (прозорість виборів лідерів), фінансова сталість та ресурсна база: джерела фінансування партії (державне фінансування, приватні донори, членські внески), фінансова звітність та аудит. Організаційний підкритерій один із самих популярних у дослідників, які використовують його у дослідженнях партій і партійних систем. Так, наприклад, іспанський дослідник П. Арагон із колегами у своєму кейсовому дослідженні проаналізували трансформацію руху *Barcelona en Comú* у політичну партію. Вони виявили, що партія зберегла децентралізовану структуру, що сприяло її організаційній стійкості в подальшому політичному житті [10]. У порівняльних дослідженнях компаративісти намагались диференціювати організаційний підкритерій. Таку спробу здійснив В. Кім, який у своїй статті запропонував індикатори для вимірювання організаційної сили партій, куди включив такий показник, як щільність членства та територіальну всеохопність [24].

Кадрова сталість - це підкритерій, який характеризує стабільність та професіоналізацію партійного керівництва та активу: рівень стабільності лідерства: частота змін на керівних посадах, особливо лідера партії, відсоток членів партії, які залишаються активними протягом багатьох років, характер селекції, фільтри відбору і оновлення кадрового складу; відданість членів: рівень лояльності

членів партії та рівень плинності кадрів; механізми підготовки кадрового резерву: наявність системи навчання та розвитку для членів партії, спадковість формування політичної еліти. У компаративних дослідженнях цей підкритерій використовував, наприклад, В. Шонфельд, який проаналізував рівень стабільності лідерства у французьких політичних партіях [35]. Він виявляє, що стабільність лідерства варіюється між партіями з олігархічними та монархічними формами управління [35]. Н. Боллієр та С. Рут у досліджували, як інвестиції еліт у партійну інституціоналізацію впливають на стабільність лідерства та кадрову сталість у нових демократіях [35].

Як було вище зазначено, інституціоналізація проявляється у двох фундаментальних внутрішніх вимірах: рутинізації та вливанні цінностей. Рутинізація охоплює процедурно-структурний вимір і стосується встановлення стабільних, регламентованих і повторюваних відносин між партією та її членами чи прихильниками. Йдеться про формалізацію внутрішніх процесів, закріплення норм, стандартних операційних процедур, що сприяє організаційній передбачуваності та ефективності.

Вливання цінностей, у свою чергу, відображає емоційно-ідентифікаційний вимір і передбачає наявність глибокого емоційного зв'язку та лояльності між партією і її активом, що формує політичну відданість і зміцнює соціальну базу.

Ці два виміри у сукупності визначають глибину інституціоналізації партії як політичного суб'єкта, який функціонує як результат стратегії і тактики політичних еліт. Які, залежно від того, в які організаційні практики та структури вони обирають інвестувати, можуть або сприяти, або навпаки — заважати формуванню стабільних, інституціоналізованих зв'язків із членами партії [2].

Таким чином, сукупність цих показників структурно-функціонального критерію компаративного дослідження партії дозволить оцінити її здатність адаптуватися до конкретно-національного політичного середовища та спроможність ефективно функціонувати у довготривалій перспективі.

Ідеологічний критерій є невід'ємною складовою інституціоналізації політичних партій. Чітка ідеологічна позиція не лише визначає програмні засади партії, але й сприяє її організаційній стабільності, електоральній підтримці та загальній ефективності в політичній системі.

Ідеологічний критерій в авторитарних системах є основою легітимації правлячого режиму та структурізації політичного простору. У таких політичних режимах домінуюча партія або коаліція використовує ідеологію як інструмент консолідації влади, контролю над суспільними процесами та формування лояльності громадян. Ідеологічна доктрина набуває характеру офіційної державної політики, зливаючись із державною ідентичністю та суспільними нормами. Проте характер ідеологічної інституціоналізації в авторитарних умовах суттєво відрізняється від демократичних систем. Якщо в умовах демократії ідеологія партії залишається відкритою для критики, перегляду та адаптації до змін у суспільстві (країни ЄС, Канада, США, Австралія, Південна Корея та ін.), то в авторитарних системах вона закріплюється як догма, з обмеженням політичного плюралізму та можливостей для альтернативних інтерпретацій. Відповідно, стабільність політичної партії в авторитарному контексті значною мірою залежить не від конкурентності ідей, а від здатності підтримувати та відтворювати офіційну ідеологічну лінію (Білорусь, Китай, Росія та ін.). У такому випадку ідеологія виступає важливим чинником репресивної політики: партії, які не відповідають панівній ідеології, маргіналізуються перетворюючись на сателітів або ліквідуються як потенційна загроза системі.

Таким чином, ідеологія стає не лише засобом політичної мобілізації, але й інструментом виключення й контролю. Це підкреслює амбівалентність ідеологічної інституціоналізації: з одного боку, вона сприяє стабільності політичних структур, а з іншого — може закріплювати авторитарні практики та обмежувати розвиток політичної конкуренції. Водночас навіть у межах авторитарних режимів спостерігаються певні варіації ступеня ідеологічної жорсткості, що впливає на типологію партійних систем і характер політичного процесу загалом. Аналіз ідеологічного критерію як складової інституціоналізації політичних партій у різних типах політичних систем дозволяє глибше зрозуміти механізми стійкості влади, трансформаційні можливості політичних структур та перспективи демократизації.

У контексті України як перехідної країни, де партійна система все ще перебуває в процесі становлення, увага до ідеологічної чіткості партій є особливо актуальною для забезпечення демократичного розвитку та політичної стабільності у майбутньому.

В останній час, у зв'язку із появою інтересу до популістських партій, що обумовлений їх зростаючим впливом на політичну систему, трансформацію механізмів представництва та підриву традиційних структур демократичного врядування. У контексті досліджень інституціоналізації політичних партій популістські утворення становлять особливий аналітичний інтерес, оскільки

поєднують низький ступінь організаційної стабільності з високим рівнем електоральної мобілізації та різко артикуляційною ідеологією (правою, лівою, валентною), яка часто спрямована проти існуючого політичного порядку.

З точки зору компаративістики, популістські партії становлять цінний об'єкт аналізу для вивчення нелінійних траєкторій інституціоналізації. Вони кинули виклик усталеним підходам до класифікації партій, особливо в аспекті ідеологічного критерію, демонструючи тенденції до поступового переходу від руху чи протестного утворення до стійкого політичного інституту, який проявляє себе системно. Цей процес супроводжується амбівалентністю між персоналізацією та організаційною розбудовою, між «антисистемністю» риторики та прагматикою участі в управлінні. Так, наприклад у роботі М. Зуліанелло ідеологічний критерій використовується як центральна вісь класифікації популістських партій. Автор застосовує цей підхід до 66 політичних партій у 33 європейських країнах, включаючи недосліджені контексти (зокрема Україну, Росію, Сербію), і доводить, що ідеологічне позиціонування популістських партій не є однорідним. М. Зуліанелло пропонує розмежування популістських акторів за трьома типами інтеграції у партійні системи — неінтегровані, негативно інтегровані та позитивно інтегровані — залежно від їх взаємодії з іншими політичними силами [40]. Таким чином, ідеологія популістських партій у цьому підході розглядається не лише як зміст, а і як інституційний маркер, що визначає рівень їхньої легітимності та здатності до системної участі. Автор також доводить, що окрім ідеологічного критерію для класифікації популістських партій варто в аналіз включати практику партійної взаємодії на системному рівні.

Отже, увага до популістських партій у рамках інституційного аналізу дозволяє розширити теоретичне поле вивчення партійної інституціоналізації, враховуючи нові політичні феномени, які виходять за межі класичних моделей. Це також надає підстави для перегляду критеріїв стабільності, легітимності та організаційної зрілості політичних партій в умовах зростаючої поляризації та демократичного регресу.

Окремо слід розглянути релігійний критерій, який відіграє суттєву роль у типологізації та інституціоналізації політичних партій, особливо у суспільствах, де релігія має вагомe історико-культурне або політичне значення. Цей критерій охоплює не лише ідеологічну орієнтацію партії щодо релігійних цінностей, а й ступінь її формальної або неформальної взаємодії з релігійними інституціями, її позицію щодо секуляризму, релігійної свободи та мультиконфесійного суспільного устрою.

В умовах політичного плюралізму релігійна орієнтація партій може виявлятися у підтримці конкретної конфесії, законодавчому лобюванні інтересів релігійних організацій, а також у мобілізаційних стратегічних моделях, які апелюють до релігійної ідентичності виборців. При цьому релігійний критерій не завжди означає конфесійність у вузькому сенсі; він може охоплювати загальні морально-етичні цінності, що корелюють із релігійними традиціями. У демократичних системах цей критерій потребує особливої аналітичної уваги, оскільки він є точкою перетину між свободою совісті, політичним плюралізмом і прагненням до інклюзивної репрезентації. У країнах із домінуванням однієї релігії (наприклад, католицизм у Латинській Америці чи іслам у Північній Африці) політичні партії часто використовують релігійний дискурс як владний інструмент легітимації та мобілізації соціуму.

Однією з проблем пов'язаною з релігійною орієнтацією є її зв'язок із режимністю. Так, у роботі турецького дослідника Султана Тепе, де він порівнював Ізраїль і Туреччину, було виявлено, що релігійні партії можуть як сприяти демократичному розвитку, так і обмежувати його, залежно від їх здатності інтегрувати релігійні цінності в плюралістичну політичну систему [38]. У статті представлено кількісний аналіз змісту виборчих маніфестів і дописів у Facebook під час виборчих кампаній політичних партій у семи європейських країнах, що виявляє особливості релігійного дискурсу у політичній комунікації. Дослідження С. Тепе засвідчує, що релігія є актуальною темою насамперед для крайньо правих партій, які використовують її переважно в контексті антимусульманської риторики, а також меншою мірою для правочентристських партій. Секуляризм залишається значущим насамперед для лівих політичних сил, зокрема у Франції. Водночас релігійні теми рідко використовуються у Facebook-комунікації партій, за винятком крайніх правих, які системно апелюють до антиісламських наративів. Натомість у передвиборчих маніфестах згадки про релігію трапляються значно частіше: крайньо праві — в основному з позитивним ставленням до християнства у протиставленні ісламу, тоді як християнські демократи — помірковано і без вираженої ворожості до інших релігій [38].

Релігійний критерій також суттєво впливає на внутрішню організацію партій: ієрархічну

структуру, етичні кодекси, політичну соціалізацію членів партії. У деяких випадках релігійний фактор виступає стримуючим чинником демократизації, проте в інших — навпаки, сприяє формуванню партій, орієнтованих на соціальну справедливість, мир і національну єдність.

Таким чином, релігійний критерій є важливою змінною у порівняльних дослідженнях політичних партій, особливо в контексті вивчення взаємодії між релігією та політикою в трансформаційних суспільствах. Його аналіз дозволяє краще зрозуміти структуру партійної ідентичності, її електоральну базу та потенціал впливу на політичний процес.

Інституціоналізація партій — це не лише формальна стабільність, але й наявність структур, процедур і культур, що включають гендерну інклюзію. Тому для аналізу інституціоналізації партій у компаративних дослідженнях варто також враховувати такі підкритерії: внутрішньопартійні процедури висування жінок (кількість, порядок); наявність офіційних жіночих секцій або активісток; законодавчі або партійні квоти; комунікаційні механізми, що підтримують гендерну рівність та ін. В останнє десятиріччя доволі часто у компаративних дослідженнях використовують саме цей підкритерій інституціоналізації партій. Так, наприклад, у порівняльному дослідженні Л. Пелке на основі даних по 108 країнах (1946–2010 рр.) було доведено, що рівень інституціоналізації партії в авторитарних режимах - сильніший предиктор гендерної рівності, ніж тип авторитаризму [30]. Автором було зроблено висновок, що саме інституційно спроможні партії мають більше ресурсів і стимулів для включення жінок у політичні процеси [30]. У роботах Е. Б'ярнегард і П. Зеттерберг на підставі емпіричних даних даних International IDEA (International Institute for Democracy and Electoral Assistance), що охоплюють 176 партій у 64 країнах, було проаналізовано, як партійні організації жінок сприяють змінам у внутрішніх процедурах партії (висунення кандидаток, пріоритет у порядку списків тощо). Автори довели, що такі структури є складником рівня інституціоналізації політичної сили, спрямованого на гендерний баланс [12]. У роботі М. Коул було досліджено, як формалізовані процедури відбору кандидатів (інституціональні практики) впливають на представництво жінок у парламентських партіях. На думку автора роботи, більш структурована і формалізована внутрішня кадрова політика забезпечує кращі шанси жінок бути обраними [17].

Таким чином, гендерний критерій у контексті інституціоналізації дозволяє оцінити не лише організаційну стабільність, а й здатність партії бути відкритою, інклюзивною та відповідальною перед суспільством. Увімкнення цього виміру підвищує якість порівняльного аналізу та додає евристичного потенціалу до інституційної змінної.

Особливої уваги заслуговує доповнення базових критеріїв етнонаціональним виміром інституціоналізації політичної партії. У сучасних багатонаціональних державах етнонаціональна складова є важливим чинником у формуванні партійних програм і стратегії політичної мобілізації. Нещодавно у науковому співтоваристві була представлена база даних EPAC (Ethnonationalism in Party Competition), створена на основі експертного опитування під керівництвом дослідниць Е. Шезік та К. Цубер. Цей ресурс дозволяє порівнювати політичні партії за їх позицією щодо етнонаціональних питань та їх ідеологічного розміщення на шкалі «ліві – праві» [38]. EPAC охоплює 141 партію з 16 країн Центральної та Східної Європи та 69 партій із 6 західноєвропейських країн, включаючи держави з історично складними етнонаціональними відносинами, такі як Україна. Завдяки EPAC стало можливим визначати не лише ступінь етнонаціональної мобілізації в політичній боротьбі, але й виявляти взаємозалежність між позицією партії щодо самовизначення етнічних груп і її соціально-економічними орієнтирами [38].

Американський вчений Д. Познер у монографії присвяченій інститутам і етнічним проблемам в державах Африки пояснює, чому в багатонаціональних системах етнічна ідентичність стає політично вибірковою залежно від структур інституцій, що стимулюють ширший або локальний етнічний партикуляризм. Він аналізує, як формальні інститути визначають етнічні розколини, що домінують у політиці: у періоди однопартійних режимів політична мобілізація опирається на племінну ідентичність, тоді як у багатопартійних системах вирізняється етнонаціональна мобілізація на рівні мовних груп [32].

Л. Цедерман з колегами у своєму дослідженні демонструють, що горизонтальні нерівності – коли етнічні групи не мають поділу влади – посилюють ймовірність етнонаціональних заворушень, а отже, що партії активніше конструюють етнічні агентства та політичні програми, враховуючи ці ризики [18].

У Європі, дослідниця Р. Дансиг'є наголошує, що ліві партії, які формалізують свою позицію щодо етнічних меншин, отримують вищий рівень дескриптивного представництва (наприклад, мусульман) – відмінність між «електором» та «елітою» стає очевидною лише в межах інституціоналізованих

механізмів [19].

П. Мітчелл із співавторами у кейсових дослідженнях по Північній Ірландії показують, що в етнічних двопартійних системах процес ethnic outbidding посилюється в системах з низьким рівнем інституціоналізації, тоді як у більш інституціоналізованих контекстах партії набувають стабільних процедур поміркованого етнічного представництва [28]. П. Мітчелл демонструє, що у Північній Ірландії етнічне суперництво між партіями не завжди приводить до радикалізації, а може трансформуватися в прагматичний «ethnic tribune» підхід — поєднання етнічної репрезентації та участі в інститутах влади. Ці роботи є важливими для розуміння, як рівень інституціоналізації впливає на динаміку етнічного партійного конкурсу [28].

Швейцарський дослідник Д. Бохслер, у своєму емпіричному аналізі спирається на булеву алгебру (csQCA) та новий міжнаціональний набір даних з 19 посткомуністичних демократій у Європі, що нараховує 123 етнічні меншини [13].

Таким чином, застосування етнонаціонального критерію дозволяє компаративістам:

- аналізувати не лише стратегію політичної мобілізації, але й здатність партії структурувати свої органи, процедури і політичні бази відповідно до поліетнічного середовища;
- структурувати порівняння не просто за критеріями «стабільності–транзакційності», але й за механізмами етнічної репрезентації, інтеграції меншин та соціальної адаптивності;
- комплексно аналізувати роль ідентичності у партійній політиці,;
- краще розуміти ризики та виклики для стабільності політичних режимів у багатонаціональних державах.

Висновки. Таким чином, однією із ключових у дослідженнях політичних партій змінних є інституціоналізація, яка дозволяє оцінити рівень її структурованості, організованості та правової оформленості, визначити можливості її фактичного впливу на політичну систему, проаналізувати функціональні можливості в процесі прийняття рішень в державі, виявити механізми, які сприяють або стримують їх розвиток у національних контекстах. Розгляд інституціоналізації в контексті функціонального та статусного оновлення партій дозволяє виокремити її як потужний аналітичний інструмент у межах порівняльної політології, який дозволяє адаптувати його до нових реалій, що постають перед партіями в умовах глобалізованого світу та зростання політичної турбулентності.

Інституціоналізація політичних партій — це не статичний стан, а динамічний процес, тісно пов'язаний з еволюцією політичної системи загалом і є одним із ключових показників рівня її стабільності та ефективності в будь-якому режимному середовищі. Водночас у сучасних умовах цей інститут зазнає трансформацій у відповідь на нові політичні виклики, зокрема глобалізацію, цифровізацію та зміни у виборчій поведінці громадян. Тому компаративний аналіз партій безперечно важливий для подальших емпіричних досліджень, які будуть направлені на виявлення загальних закономірностей та національних особливостей цього інституту та розробці ефективних механізмів партійного регулювання та покращенню політичного управління у державах, для уточнення класифікацій та виявлення особливостей і наслідків варіацій процесу інституціоналізації у порівняльній перспективі.

Запропоновані критерії (нормативно-правовий, структурно-організаційний, функціональний, фінансовий, ідеологічний, комунікативний, етнонаціональний тощо), підкритерії та індикатори інституціоналізації партії, можуть слугувати універсальними показниками, які дозволяють аналізувати функціонування політичних партій у різних типах режимів — від ліберальних демократій до авторитарних і гібридів та робити якісні компаративні дослідження.

На завершення, слід зазначити, що сучасна політична наука має прагнути до розширення традиційних підходів до вивчення інституціоналізації, інтегруючи нові критерії, що відображають багатовимірність сучасних політичних процесів і деформацію сучасних політичних акторів.

Бібліографічний список:

1. Бевз Т. Інституціоналізація політичних партій як процес. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2011. № 3(53). С.31–45.

2. Лешаніч М. Особливості процесу інституціоналізації політичних партій та партійної системи України в умовах демократичного транзиту : дис. ... канд. політ. н. Львів, 2020. 337 с. Івано-Франківський нац. ун-т імені Івана Франка.

3. Мелешевич А. Проблеми інституціоналізації та перспективи розвитку партійної системи України. *Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 24–25 листопада 2011 р. К.: ІПІЕНД, 2012. С. 46–64 с.*

4. Палінчак М., Остапеч Ю., Лешаніч М. Особливості процесу інституціоналізації політичних партій і

партійної системи України в умовах демократичного транзиту: монографія. Ужгород: Поліграфцентр “Ліра”. 2021. 240 с.

5 Песоцька К.О. Конституціоналізація політичних партій: досвід Німеччини та України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. Том 4. С. 59–65.

6 Стойко О. Децентралізація як виклик для партійної системи України. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2018. Вип. 8. С. 158–163.

7 Чальцева О.М. Інституціоналізація політичної партії як актора публічного управління. *Політикус*. №5. 2023. С.103-108.

8 Чальцева О. М. Інститут політичної партії як предмет вивчення в компаративних дослідженнях. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*, №10. 2023. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-10-02-08>

9 Шаповалов О. Правова інституціоналізація та конституційно-правове регулювання організації і діяльності політичних партій у ФРН. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. К., 2004. № 5. С. 213-218.

10 Aragón, P., Volkovich, Y., Laniado, D., Kaltbrunner, A. When a movement becomes a party: The 2015 Barcelona City Council election. 2015. URL: <https://doi.org/10.48550/arXiv.1507.08599>

11 Casal Bértoa, F., and I. Van Biezen.. “Party Regulation and Party Politics in Post-Communist Europe.” *East European Politics* 2014. 30 (3): 295–314. URL: <https://doi.org/10.1080/21599165.2014.938738>

12 Bjarnegård E., Zetterberg P. Removing Quotas, Maintaining Representation: Overcoming Gender Inequalities in Political Party Recruitment. *Representation*. 2011. Vol. 47, № 2.P. 187–199.

13 Bochsler D. When Two of the Same Are Needed: A Multilevel Model of Intragroup Ethnic Party Competition. *Nationalism and Ethnic Politics*, 2012. 18(2), 216–241.

14 Bourne A. K. From Militant Democracy to Normal Politics? How European Democracies Respond to Populist Parties. *European Constitutional Law Review*. 2022. 18(3):488-510.

15 Capoccia G. Defending Democracy: Reactions to Extremism in Interwar European Democracies. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 2005. 352 с.

16 Casal Bértoa A., Bourne A. K. (Mapping “Militant Democracy”: Variation in Party Ban Practices in European Democracies (1945 2015). *European Constitutional Law Review*. 2017. №13. P. 221–244.

17 Caul M. Women’s Representation in Parliament: The Role of Political Parties. *Party Politics*. 1999. 5(1). 79-98.

18 Cederman L. E., Gleditsch K. S., Weidmann N. B. Horizontal Inequalities and Ethnonationalist Civil War: A Global Comparison. *American Political Science Review*. 2011. Vol. 105, No 3. P. 478–495.

19 Dancygier R. M. The Left and Minority Representation: The Labour Party, Muslim Candidates, and Inclusion Tradeoffs. *Comparative Politics*. 2013. Vol. 46, No 1. P. 1–21. DOI:10.5129

20 Gandhi J., Przeworski A. Authoritarian institutions and survival of autocrats. *Comparative political studies*. Thousand Oaks. CA.. 2007. Vol. 40, N 11. P. 1279–1301.

21 Golosov, G. V. Party System Format and the Longevity of Party Systems: An Empirical Examination. *Comparative Sociology*, 2014, 13(6), 727-747.

22 Huntington S. Political Development and Political Decay. *World Politics*. 1965. Vol. 17. No 3. P. 386-430

23 Katz R. S., Mair P. Democracy and the Cartelization of Political Parties. Oxford University Press. 2018. VIII, 256 с. (Origins of Modern Democracy).

24 Kim W. Measuring party system institutionalization in democracies. *Party Politics*, 2023. 31(1), 3-14.

25 Kuzio T. Democratic breakthroughs and revolutions in five Postcommunist countries: Comparative perspectives on the fourth wave. *Demokratizatsiya*. Washington. D C. 2008. Vol. 16. N 1. P. 97–109

26 Mainwaring S., Torcal M. Party system institutionalization and party system theory after the third wave of democratization. *Handbook of Party Politics*, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi: Sage. 2006. P. 204–227.

27 McFaul M. The orange revolution in a comparative perspective. *Revolution in orange: The origins of Ukraine’s democratic breakthrough*. Washington, Carnegie Endowment for International Peace. 2006. P. 165–197.

28 Mitchell P., Evans G., O’Leary B. Extremist outbidding in ethnic party systems is not inevitable: tribune parties in Northern Ireland. *Political Studies*. 2009. Vol. 57, No 2. P. 397–421.

29 Panebianco A. Political Parties: Organization and Power. Cambridge: Cambridge University Press. 1988. 318 p.

30 Pelke L. Party institutionalization, authoritarian regime types and women’s political equality. *Contemporary Politics*. 2021. 27(4). 461–486.

31 Piñeiro Rodríguez, R. Rosenblatt F. Stability and incorporation: Toward a new concept of party system institutionalization. *Party Politics*. 2018. 26(2), 249-260.

32 Posner D. N. Institutions and Ethnic Politics in Africa. Cambridge : Cambridge University Press. 2005. 337 с.

33 Randall V., Svasand L. Party institutionalization in new democracies. *Party Politics*. 2002. Vol. 8. No1.P. 5-29.

34 Sartori G. Concept Misinformation in Comparative Politics. *American Political Science Review*. Vol. 64. No 4. 1970. P. 1033-1053.

35 Schonfeld W. R. Political Parties: The Functional Approach and the Structural Alternative. *Comparative Politics*, 1983. 15(4).477–499. <https://doi.org/10.2307/421854>

36 Selznick Ph. Foundations of the Theory of Organization. *American Sociological Review*. 1948. No 13 (1). P. 25-35.

37 Selznick Ph. Institutionalism «old» and «new». *Administrative Science Journal*. 1996. No 41 (2). P. 270-278.

38 Szöcsik E., Zuber C. I. EPAC – a new dataset on ethnonationalism in party competition in 22 European democracies. *Party Politics*. 2012. 21(1), 153-160. <https://doi.org/10.1177/1354068812462927> (Original work published 2015)

39 Tepe S. Religious parties and democracy: A comparative assessment of Israel and Turkey. *Democratization*. 2005. 12(3). 283–307.

40 Zulianello M. Varieties of Populist Parties and Party Systems in Europe: From State-of-the-Art to the Application of a Novel Classification Scheme to 66 Parties in 33 Countries. *Government and Opposition*. 2020. 55(2):327-347.

References:

1. Bezv T. (2011). Instytutstionalizatsiia politychnykh partii yak protses. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*. No 3(53). S.31– 45.

2 Leshanich M. Osoblyvosti protsesu instytutstionalizatsii politychnykh partii ta partiinoy systemy Ukrainy v umovakh demokratychnoho tranzytu : dys. ... kand. polit. n. Lviv, 2020. 337 s. Ivano Frankivskiyi nats. un t imeni Ivana Franka.

3 Meleshevych A. (2012). Problemy instytutstionalizatsii ta perspektyvy rozvytku partiinoy systemy Ukrainy. *Partiina systema suchasnoy Ukrainy: evoliutsiia, tendentsii ta perspektyvy rozvytku: Materialy mizhnarodnoi nukovoprkytchnoy konferentsii. 24-25 lystopada 2011 r.* K.: IPIEND. S. 46-64. 558 s.

4 Palinchak M., Ostapets Yu., Leshanych M. (2021). Osoblyvosti protsesu instytutstionalizatsii politychnykh partii i partiinoy systemy Ukrainy v umovakh demokratychnoho tranzytu: monohrafiia. Uzhhorod: Polihraftsentr “Lira”,. 240 s.

5 Pesotska K. (2019). Konstytutstionalizatsiia politychnykh partii: dosvid Nimechchyny ta Ukrainy. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky*. Tom 4. C. 59–65.

6 Stoiko O. M. (2018) Detsentralizatsiia yak vyklyk dlia partiinoy systemy Ukrainy. *Studia politologica Ucraino Polona*. № 8. S.158-164.

7 Chaltseva O. (2023). Instytutstionalizatsiia politychnoy partii yak aktora publichnoho upravlinnia. *Politykus*. №5. S.103-108. URL: http://politicus.od.ua/5_2023/16.pdf

8 Chaltseva O. (2023). Partii yak predmet vyvchennia v kompartyvnykh doslidzhenniakh. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriia. pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia*. 2023. № 10. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-10-02-08>

9 Shapovalov O. (2004). Pravova instytutstionalizatsiia ta konstytutsiino-pravove rehuliuвання orhanizatsii i diialnosti politychnykh partii u FRN. Suchasna ukrainska polityka. *Polityky i politolohy pro nei*. K.. Vyp. 5. S. 213-218.

10 Aragón, P., Volkovich, Y., Laniado, D., Kaltenbrunner, A. (2015). When a movement becomes a party: The 2015 Barcelona City Council election. URL: <https://doi.org/10.48550/arXiv.1507.08599>

11 Casal Bértoa, F., and I. Van Biezen. (2014). “Party Regulation and Party Politics in Post-Communist Europe.” *East European Politics*. 30 (3): 295–314. URL: <https://doi.org/10.1080/21599165.2014.938738>

12 Bjarnegård E., Zetterberg P. (2011). Removing Quotas, Maintaining Representation: Overcoming Gender Inequalities in Political Party Recruitment. *Representation*. Vol. 47, № 2.P. 187–199.

13 Bochsler D. (2012). When Two of the Same Are Needed: A Multilevel Model of Intragroup Ethnic Party Competition. *Nationalism and Ethnic Politics*. 18(2), 216–241.

14 Bourne A. K. (2022). From Militant Democracy to Normal Politics? How European Democracies Respond to Populist Parties. *European Constitutional Law Review*. 18(3):488-510.

15 Capoccia G. (2005). Defending Democracy: Reactions to Extremism in Interwar European Democracies. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 352 c.

16 Casal Bértoa A., Bourne A. K. (2017). Mapping “Militant Democracy”: Variation in Party Ban Practices in European Democracies (1945 2015). *European Constitutional Law Review*. №13. P. 221–244.

17 Caul M. (1999). Women’s Representation in Parliament: The Role of Political Parties. *Party Politics*. 5(1). 79-98.

18 Cederman L. E., Gleditsch K. S., Weidmann N. B. (2011). Horizontal Inequalities and Ethnonationalist Civil War: A Global Comparison. *American Political Science Review*. Vol. 105, No 3. P. 478–495.

19 Dancygier R. M. (2013). The Left and Minority Representation: The Labour Party, Muslim Candidates, and Inclusion Tradeoffs. *Comparative Politics*. Vol. 46, No 1. P. 1–21. DOI:10.5129

20 Gandhi J., Przeworski A. (2007). Authoritarian institutions and survival of autocrats. *Comparative political studies*. Thousand Oaks. CA. Vol. 40, N 11. P. 1279–1301.

21 Golosov, G. V. (2014). Party System Format and the Longevity of Party Systems: An Empirical Examination.

Comparative Sociology, 13(6), 727-747.

22 Huntington S. (1965). Political Development and Political Decay. *World Politics*. Vol. 17. No 3. P. 386-430

23 Katz R. S., Mair P. (2018). Democracy and the Cartelization of Political Parties. Oxford University Press. VIII, 256 с. (Origins of Modern Democracy).

24 Kim W. (2023). Measuring party system institutionalization in democracies. *Party Politics*. 31(1), 3-14.

25 Kuzio T. (2008). Democratic breakthroughs and revolutions in five Postcommunist countries: Comparative perspectives on the fourth wave. *Demokratizatsiya*. Washington. D C. Vol. 16. N 1. P. 97-109

26 Mainwaring S., Torcal M. (2006). Party system institutionalization and party system theory after the third wave of democratization. *Handbook of Party Politics*, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi: Sage. P. 204-227.

27 McFaul M. (2006). The orange revolution in a comparative perspective. *Revolution in orange: The origins of Ukraine's democratic breakthrough*. Washington, Carnegie Endowment for International Peace. P. 165-197.

28 Mitchell P., Evans G., O'Leary B. (2009). Extremist outbidding in ethnic party systems is not inevitable: tribune parties in Northern Ireland. *Political Studies*. Vol. 57, No 2. P. 397-421.

29 Panebianco A. (1988). *Political Parties: Organization and Power*. Cambridge: Cambridge University Press. 318 p.

30 Pelke L. (2021). Party institutionalization, authoritarian regime types and women's political equality. *Contemporary Politics*. 27(4). 461-486.

31 Piñeiro Rodríguez, R. Rosenblatt F. (2018). Stability and incorporation: Toward a new concept of party system institutionalization. *Party Politics*. 26(2), 249-260.

32 Posner D. N. (2005). *Institutions and Ethnic Politics in Africa*. Cambridge : Cambridge University Press. 337 с.

33 Randall V., Svasand L. (2002). Party institutionalization in new democracies. *Party Politics*. Vol. 8. No1.P. 5-29.

34 Sartori G. (1970). Concept Misinformation in Comparative Politics. *American Political Science Review*. Vol. 64. No 4. P. 1033-1053.

35 Schonfeld W. R. (1983). Political Parties: The Functional Approach and the Structural Alternative. *Comparative Politics*. 15(4).477-499. <https://doi.org/10.2307/421854>

36 Selznick Ph. (1948). Foundations of the Theory of Organization. *American Sociological Review*. No 13 (1). P. 25-35.

37 Selznick Ph. (1996). Institutionalism «old» and «new». *Administrative Science Journal*. No 41 (2). P. 270-278.

38 Szöcsik E., Zuber C. I. (2012). EPAC – a new dataset on ethnonationalism in party competition in 22 European democracies. *Party Politics*. 21(1), 153-160. <https://doi.org/10.1177/1354068812462927> (Original work published 2015)

39 Tepe S. (2005). Religious parties and democracy: A comparative assessment of Israel and Turkey. *Democratization*. 12(3). 283-307.

40 Zulianello M. (2020). Varieties of Populist Parties and Party Systems in Europe: From State-of-the-Art to the Application of a Novel Classification Scheme to 66 Parties in 33 Countries. *Government and Opposition*. 55(2):327-347.

Chaltseva O. Operationalization of the institutionalization of political parties in modern comparative studies

The institution of a political party is a fundamental element of the political system of almost every country in the world, regardless of the political regime or the nature of power relations in the country. In political systems, parties play an important role in legitimizing political power, articulating interests, mobilizing voters, and reproducing the political elite. At the same time, the efficiency, stability and long-term viability of political parties are largely determined by the degree of their institutionalization. That is why this article attempts to understand the institutionalization of a political party as a key variable in comparative studies. The institutionalization of political parties is seen as a complex, multidimensional process that encompasses not only the formal consolidation of the party's organizational structure, but also the effectiveness of its functions, the ability to adapt to a dynamic political environment, and legitimacy in the eyes of society. This approach allows not only to assess the depth of political rooting of a party, but also to analyze its role as a stabilizing or destructive factor in the political system. The article argues that institutionalization can be viewed as a variable that acts both as a dependent (determined by political, social and institutional conditions) and independent (affecting political stability, voting behavior, legitimacy of the political regime, etc.) The study pays special attention to the characterization of the system of criteria and sub-criteria for the institutionalization of political parties, which can be used in a comparative analysis of both democratic and authoritarian political systems. These criteria include: regulatory and legal (compliance of the party's activities with the legislative field), structural and

organizational (availability of a clear internal structure, decision-making procedures), functional (effectiveness of representative, mobilization and control functions), financial (transparency of funding sources, compliance with legal requirements), ideological (stability of ideological identity, availability of program documents). In addition, it is proposed to take into account additional criteria, including communication (interaction with voters and the media) and ethno-national (policy towards national minorities, participation in regional politics), religious, gender, etc.

Keywords: *democracy, state, legislation, political institution, institutionalization, constitutionalization, party system, political party, political regime, political system, public actors.*